

*Papoušci dokážou mluvit,
ale to ještě nezakládá jejich podobnost s lidmi,
to by se nejdříve museli naučit lhát.*

ROBERT LEMBKE

Všichni lidé lžou

Kdo o sobě řekne: „Já nikdy nelžu!“, právě to udělal. Lži jsou lidské. Lži jsou lákavé. Lži jsou užitečné. Proto je používáme. Tomu pokušení neunikne nikdo. Každý vědomě nebo nevědomě upravuje pravdu. Každý lže.

Kdo by zkusil nikdy nepronést nepravdu, měl by to v životě opravdu těžké a často by byl nešťastný. Neměl by žádné přátele, zato spoustu sporů a problémů v práci.

- Dobré lži stabilizují přátelství.**
- Dobré lži zabraňují konfliktům.**
- Dobré lži přinášejí výhody.**
- Dobré lži zvyšují šance na úspěch.**
- Dobré lži posilují životní štěstí.**

Lhaní patří k naší přirozenosti. Obelháváme ostatní i sami sebe. Pokoušíme se zakrýt to, co by nás mohlo ukázat ve špatném světle. Zlehčujeme své lži, upíráme jim význam a rychle na ně zapomínáme. Dokonce i pořádnou lež, kterou jsme rafinovaně vy-

mysleli, po krátké době vytěsníme jako vtip, jemuž jsme se před chvílí srdečně zasmáli.

Pokud naše lež měla úspěch a dosáhli jsme svého cíle, vymyslíme si pro ni morálně únosnou výmluvu. „Přesvědčíme“ se o tom, že jsme jednali správně a poctivě.

V podstatě jsme morální. Využíváme sice výhod malého švindlu nebo velké lži, ale v žádném případě nechceme být lháři, ani sami před sebou. Udržujeme princip pravdivosti.

Zní to paradoxně, ale paradox to není. Kdybychom si přiznali každou lež, museli bychom pod vlivem okolností své chování korigovat nebo za svou lží zřetelněji stát. Dokud pro nás vědomá lež zůstává ostudná, je každé obratné vynalézání nových nepravd obtížnější. Měli bychom zábrany, byli bychom nejistí a okolí by to pocítilo. Nikdo by nám už tak snadno neuvěřil. Naše lži by ztratily účinnost. Jak bychom vypadali? Mohli bychom ještě brát sami sebe vážně?

Lež může dosáhnout plného účinku pouze ve skrytu. Obratné lhaní není schopnost, s níž se člověk chlubí. V žádosti o zaměstnání ji nelze vyzdvihnout jako efektivní schopnost nebo ji položit milované osobě k nohám. Příležitostně nám zůstane pouze tajná radost ze zdařilého klamného manévru.

Chceme vás získat pro lež. V budoucnu lhaní lépe rozeznáte, budete s ním zacházet klidněji a přesně porozumíte záměru každé ze lží. Neztrácejte předčasně důvěru v přistiženého lháře. Wilhelm Busch to vyjádřil sarkasticky: „I ten nejlepší musí občas zalhat a někdy to dělá s potěšením.“

Čtete naši knihu s podobným spikleneckým přimhouřením oka, protože naše nejskrytější schopnost – perfektně klamat – je solí života.¹ Bez lži by leccos zůstalo fádni a pouze její zřetelný nadbytek činí vše nestravitelným.

Lež je třeba nazvat pravým jménem

V této knize se nezabýváme podvody, které způsobují podvedeným značnou újmu. Jde tu hlavně o běžné malé lži. Ukazujeme, jak je těžké vyrovnat se s nepříjemnostmi a náhlými impulzy, pro něž nemáme opravdové vysvětlení.

Jako lež budeme v této knize chápat každou nepravdu, každé úmyslné vynechání skutečností a každou polopravdu. Nehodláme pokaždé diskutovat o tom, zda byla nepravda závažná, cílená nebo údajně úmyslná. Vždy, když víme, jaká je pravda nebo máme jen jiskřičku tušení, a tuto pravdu zamlžíme nebo ji prostě změňíme – pak lžeme.

Schopnost lhát je velký intelektuální výkon, bez jehož přítomnosti by nemohl existovat sociální svět.

Chceme lži popsat jako to, čím jsou:

- Lži patří k našemu životu;
- jsou nenahraditelnou součástí mezilidské komunikace;

¹ Srov. Thomas Müller: Kleine Lügen erhalten die Freundschaft. In: *Bild der Wissenschaft* 9/2003, s. 66–68.

- umožňují vzájemnou a méně konfliktní existenci rozporných zájmů mezi různými lidmi;
- pomáhají nám, aby v nás mohly žít vedle sebe zdánlivě neslučitelné impulzy;
- optimalizují naše osobní výhody;
- jsou často humánní

Pro lidi platí: Neexistuje žádné životní štěstí bez sebestupulace. Optimismus není otázkou osudu nebo genů, nýbrž pozitivní řízení sebe sama.

V lásce jsou laskavé lži nevyhnutelné. Hluboké spojení vyrůstá ze chtění a řízené manipulace, navzdory veškerému genetickému a biologickému předurčení.

Nikdo by neměl vážně pochybovat o tom, že schopnost inteligentně lhát patří k profesnímu úspěchu. Dalším nezbytným detailem sociální kompetence je správný cit pro lži. Vědět, kdy je použít a kdy je musíme očekávat.

Možná se vám to už stalo, zalhali jste spontánně, bez přemýšlení. Později se projevilo, že lež byla efektivní a úspěšná. A vám došlo, že kdybyste chvíli přemýšleli, zvažovali, dopadlo by to spíš špatně. Tohle bezděčné švindlování vyžaduje mírnou toleranci pro lež. O takovou usilujeme.

*Kdo sám neumí podvádět,
bude krutě podváděn,
kdo neumí ostatní obelhávat,
bude krutě obelháván.*

FRIEDRICH VON LOGAU

Zapomeňte na všechno, co jste si mysleli, že víte o lži

Pomník lži – jistá ruská šlechtična uprchla se svým sluhou do Ameriky. Nikdo nechápal, proč vyměnila bezstarostný život dvorní dámy za existenci strádající imigrantky téměř bez prostředků. Po mnoha letech zemřela v bídě v New Yorku, ale na otázku, proč se vydala na těžkou životní cestu právě s tím mužem, odpovídala pokaždé stejně a vždy se zářícíma očima: „Proč? To je prosté, on mi říkal tak nádherné lži, že jsem se cítila jako nejkrásnější žena světa.“ Elegantněji snad nelze vyjádřit to, co nás občas nutí milovat lež. Lichocení je nejuniverzálnější mazivo v mezilidském kontaktu.

Při lichocení si lež téměř neuvědomujeme.

Obecně platí, že ignorujeme to, jak často – samozřejmě a riskantně – lžeme. Před soudem se vyžaduje pravda. Křivá přísaha a falešná výpověď se trestají značnými finančními pokutami – a dokonce vězením. Přisáhá se. Jen málokoho to ale odradí od lhaní.

Ani soudce nevynese na světlo jistou pravdu. Každý ví, že u soudu se dozvíme rozsudek, ne pravdu.

Proč by se lidé v běžném životě, kde jim zpravidla hrozí mnohem mírnější sankce, chovali jinak? Ať se

nám to líbí nebo ne, žijeme se lži. A je to tak dobře, protože je výrazně potřebnější, než bychom při její špatné pověsti čekali.

Ničí lži vztahy?

Jsme zdvořilí, pronášíme komplimenty, projevujeme účast, protože se to očekává. Skrýváme svou zlost za úsměvem, souhlasně přikyvujeme a potlačujeme pochybnosti, vyhýbáme se zdlouhavým „nesmyslným“ diskuzím, souhlasíme, aniž bychom byli přesvědčeni. Kvůli zachování klidu mlčíme. Tyto malé sociální lži umožňují soužití.

Ptáme se: „Strávil by ten člověk mou informaci?“ a podle toho pak přizpůsobujeme pravdu. Kdo takový sociální cit postrádá, ztrácí sociální přijetí mnohem rychleji než opatrný, chytrý lhář.

Ničí lži vztahy? Hodně vztahů určitě skončilo po odhalení závažných lží. Ale jen zřídka je lež důvodem rozchodu.

I když se to leckomu jeví jako zavrženíhodné, pro úspěšné lži platí opak. Zůstávají zpravidla neodhalené a udržují vztah při životě.

Způsobují lži osamělost?

Náš morální kodex se nás snaží přesvědčit, že lidem, kteří hodně lžou, hrozí nebezpečí osamělosti. „Kdo jednou zalže, tomu už nikdo neuvěří“ – to zní velmi logicky. Jisté však je, že ten, kdo vždy trvá na čis-

té pravdě, je výrazně osamělejší. Známe chronické chvastouny, jejichž historiky jsou skutečně z poloviny vymyšlené. Všichni tuší, že lžou, a přesto se baví. Každý se tváří, jako by věřil popisovaným dobrodružstvím, spoustě hrdinských činů, směšně trapným změnám, intelektuálním výkonům. Chvastoun se stává bavičem. Osamělý není.

Stejně je na tom člověk, který používá lež obratně jako sociální mazivo a zabraňuje tak třenicím a konfliktům. „Co ten všechno neví...“, říká se o něm často. Ne bezdůvodně, protože řada odborníků na kulturní studia se shoduje, že lži jsou pro soužití ve společnosti potřebné. Za pomoci lží urovnáváme konflikty. Asi dvě třetiny všech lží jsou „prosociální“, jen nepřímo slouží vlastnímu užitku, jejich hlavním účelem je sociální smír.²

Jsou lháři hloupí?

Příležitostně slyšíme: „Kdo je opravdu chytrý, nepotřebuje lhát.“ Člověk zastávající tuto tezi zapomíná, že lež je interaktivní záležitost. Kdo chce úspěšně lhát, musí často ve zlomcích sekund vynalézat novou realitu, která bezpodmínečně vyžaduje styčné body se stavem vědění obelhávaného. Předvídání konfliktů a konstruování lží, aby vzniklo co možná nejméně nesrovnalostí s předchozím vědění obelhávaného, představuje špičkový in-

² Lukas Heiny: Lügen lernen. In: *Financial Times Deutschland* ze 3. 9. 2004.

telektuální výkon. Když malý špunt řekne: „Já ty bonbony nesnědl“ a má před sebou prázdnou bonboniéru, je to poměrně nenápadité. Když ale drze tvrdí: „Chtěl jsem se jen podívat, jestli tam ještě jsou bonbony a krabice byla prázdná,“ je to vysloveně chytré.

I čtyřletá holčička, která nemá rušit tátu při práci, ale po nějaké chvíli odchází údajně na záchod, i když ve skutečnosti tajně běží za tatínkem, je už na dobré cestě, aby s malou lstí dospěla k žádoucímu cíli.

Má lež krátké nohy?

Poměrně otřepanou větou o lhaní je známé přísloví: „Lež má krátké nohy!“ Měla by nás varovat před jistojistě očekávaným odhalením lži. Další známá věta říká totéž: „Pravda vyjde najevo jako olej na vodu.“ Neustále se lže – ale jak často je ve skutečnosti lhář prozrazen? Jak často je někdo skutečně pranýřován nebo veřejně odhalen? Spíš platí věta: „Kdo jednou zalže, tomu se věří... ještě poměrně dlouho.“

A tak může vychytralý prodavač dál vesele šálit zákazníky ověřenými starými triky. Bude nám tvrdit, že sám má doma právě ten přístroj, který nám vehementně doporučuje. Chce tak potenciálnímu zákazníkovi vsugerovat, že získá to nejlepší, co je na trhu, protože to vlastní i on, odborník. Tenhle prodejní argument se objevuje při nákupu počítačů, mobilních telefonů a drahých značek všech druhů

zboží tak často, že už se stal téměř vtípem. Ale přesto pořád funguje.

Jsou lži nezodpovědné?

Někteří lidé považují lháře za nezodpovědné. O tomhle tvrzení máme své pochybnosti. Labilní přítelkyně třeba řekne: „Vypadám děsně!“ Možná stačí položit jí ruku na rameno a zeptat se: „Co se stalo?“ Říct jí upřímně: „Jo, vypadáš děsně!“ bez laskavé vstřícnosti, je samozřejmě špatně. Nebylo by příliš citlivé potvrdit jí nepříjemnou pravdu. Kdo v tomhle případě vytvoří milosrdnou lež, určitě jedná zodpovědně.

Kdo opilému schová klíčky od auta a bude tvrdit, že neví, kde jsou, zabrání bezvýchodné diskuzi a jedná zodpovědně.

Kdo dokáže rozvášněného zuřivce obratnou lží odvrátit od toho, aby se dopustil zlého činu, jedná zodpovědně.

Skutečně nechcete být nikdy obelháni?

Všichni údajně chtějí slyšet pravdu. Často je tím ale míněna pouze pravda, která se nám líbí. „Řekni mi upřímně, co si myslíš!“ při pozorném poslechu znamená: „Prosím tě, měj stejný názor jako já, nebo ho aspoň předstírej.“

„Mluvit stříbro, mlčet zlato.“ Nebo: „Musíš vědět všechno, co říkáš, ale neříkej všechno, co víš.“

Tak zní typické kalendářové moudrosti, které nás nabádají, abychom se pořádně rozmysleli, než začneme mluvit, a že za jistých okolností je lepší mlčet. A takové mlčení se vlastně rovná lži.

Čerstvě zamilovaní nechtějí slyšet žádnou kritiku nových partnerů. Jenom by je znejistila. Nikdo nezruší nový vztah jen proto, že přítel poukáže na nějakou stinnou stránku zbožňované osoby.

Jestliže jsme si koupili použitý vůz za příznivou cenu, nebudeme chtít slyšet, že pochází ze série, která je pověstná nespolehlivostí a řadou problémů s elektronikou. To by nebyla dobrá pomoc. Určitě bychom nešli vůz hned příští den prodat.

„Udělal jsem to správně?“ to je jen zřídka opravdová otázka. Spíš směřuje k potvrzení vlastních představ. Když cokoliv uděláme nebo o něčem rozhodneme, je vždy ve hře určitá dávka nejistoty. Většina lidí potřebuje co největší sociální potvrzení. Kdyby upřímná odpověď měla člověka zarmoutit nebo ponížít, skoro nikdo by ji nechtěl slyšet. Především v případě, kdy není možná náprava.

Dělají lži lidi nešťastnými?

Zřejmě největší hrozba proti lži zní: Kdo lže, nemůže být skutečně šťastný. My tenhle osten obrátíme. Ukážeme vám, že ke štěstí patří jemná forma lži.

Štěstí nebo méně intenzivní spokojenost dovolu-
je lidem žít déle. Badatelé zkoumající štěstí potvrzují, že inteligentní sebemanipulace je podmínkou pozitivního životního pocitu.

Průzkumy ukazují, že bez subtilní lži nejsou štěstí ani spokojenost dosažitelné. Milionová výhra v loterii, kterou si leckdo představuje jako největší zdroj štěstí, téměř vždy selhává.

Účinné je komplexní sebeřízení (zvané „zralá obrana“), které lze právem považovat za manipulaci, jež odráží základní kompetenci pro stabilně dobrý pocit. Martin Seligman, jeden z nejvýznamnějších vědců v tomto oboru, dvě desetiletí zkoumal podmínky pro pozitivně vnímaný a tedy delší život. Více o tom v kapitole *Malé lži obšťastňují*.